

O moderno debate sobre a romanización

GERARDO PEREIRA-MENAUT

RESUMO

Nas últimas décadas tense discutido o concepto tradicional de Romanización, indefinido pero útil, para esixirlle concreción e exactitude en casos seleccionados, e o caso matou á teoría: afirmase que a Romanización non existiu, ou que ninguén sabe que é. Unha corrente norteeuropea, sobre todo anglosaxoa, pon en cuestión a civilización romana (depredadora doutras do mesmo nivel). Como contrapunto preséntase a investigación sobre Hispania e particularmente Callaecia: fronte á identidade orixinal dos pobos, a súa formación ao longo da Historia: a Etnoxénese, da que a Romanización é un momento capital, que lles achegou aos pobos europeos moito máis cás pretendidas culturas bárbaras. Latexa no fondo unha vellísima tensión entre o Norte e o Sur de Europa.

PALABRAS CLAVE: Romanización. Civilizacións. Europa «latina» vs. Europa «xermánica».

ABSTRACT

The traditional concept of Romanization, vague but useful, has been dealt with, in recent decades in the discussion of specific questions, ultimately leading to a radical revision of the basic postulates: thus, it has been claimed that Romanization did not exist, or that nobody knows what it was. A North European, especially English, trend brings into question Roman civilization (depredatory of others on the same level). As opposed to this, the research works on Roman Hispania and particularly on Callaecia may be adduced: the original identity of the indigenous peoples must be considered side by side with their formation throughout History: the Ethnogenesis, in which Romanization represents a crucial event which contributed to the European peoples much more than the Barbarian cultures. There is in the background an old conflict between Northern and Southern Europe.

KEY WORDS: Romanization. Civilizations. «Latin» Europe vs. «Germanic» Europe.

Vou tratar este gran tema servíndome de catro pequenas historias reais. Ao final de cada unha delas expoñerei o que Callaecia, é dicir, a investigación recente sobre a antiga Callaecia e a súa romanización, achegaron ao debate. Veremos que non é pouco, ata que, como tantas veces sucede, e en contra do que ás veces se escoita, imos por diante en conceptos e formulacións.

Vén na nosa axuda unha excelente tese doutoral defendida hai pouco na Universidade de Alacante, titulada “Evolución y fundamentos historiográficos del concepto de Romanización”, da autoría do Dr. Teodoro Crespo Mas, dirixida polo Prof. Dr. Jaime Molina. Por certo que nesa tese aparece Callaecia (e a súa pertinente investigación) como pioneira na formulación dos máis creativos xeitos de entender a romanización, mentres que o coñecido historiador compostelán Fernando Wulff é presentado como introdutor dos estudos dedicados á creación de presuntas identidades nacionais, nas *Hispaniae* da idade moderna, ao fío ou dacabalo de certas formas de entender a romanización desas *Hispaniae*.

MARROCOS, A GAITA E OS CELTAS

Nun debate con estudantes sobre a cuestión do celtismo de Galicia, na Facultade de Historia de Santiago, hai xa uns anos, un deles mantiña que o día en que os marroquís se afixesen a tocar a gaita e a adoptasen como propia, ese día os marroquís serían celtas. O desacordo foi xeral, evidente e ben audible. Con todo, a proposta daquel estudante non era tan abertamente errónea ou falaz; era a consecuencia dunha determinada visión do celtismo. Segundo aquel estudante, o celtismo era unha cuestión cultural, e nada máis. É certo que o tocar a gaita era un só trazo cultural, e diríase que para ser celta, aínda desde unha “definición cultural” do celtismo, habería que adoptar máis trazos culturais celtas, e non só a gaita. Pero entón arraxariámolo dicindo que o estudante tiña razón, aínda que habería de dicir que o día que tocasen a gaita serían “un pouco celtas”.

Agora ben, a que obedecía, pola súa banda, o xeneral desacordo? Sen a menor dúbida, obedecía a outra visión do celtismo, e é de presumir que en moitos casos, se non en todos, e máis ou menos conscientemente, os que amosaron o seu rápido desacordo tiñan unha visión “xenética” do celtismo. Segundo tal visión, para que a antiga Callaecia fose celta debería haber un traslado de poboación celta que fose, cando menos, tan numerosa como a que xa había aquí, e a poder ser un pouco máis, por aquilo da maioría simple. E moito mellor se os novos galaicos acababan cos vellos, porque así o celtismo xa quedaba fóra de cuestión. Permítanme agora un inciso. Sempre me preguntei como se explica que os apóstolos do celtismo galaico consideran aos celtas como o xenuinamente galaico, esquecéndose dos que estaban antes. Eses, que estaban antes, non tiñan categoría para ser os nosos devanceiros? Eran como parentes pobres e aldeáns que hai que ocultar? Teño ante min unha sinxela revista titulada *Ith, Revista da Irmandade Céltiga* nº 2 (Inverno 87/88). Na portada anúnciase unha colaboración, en forma de pregunta: “Somos de raza celta?” Para os que suscitan esa pregunta, celtización debe ser unha cuestión racial, e se os galegos somos de raza celta será porque expulsamos ou matamos aos verdadeiros galegos. Por certo: é claro que os editores de *Ith* ignoran que na moderna Xenética de Poboacións a palabra “raza” foi desterrada para sempre.

Sirva a cuestión do celtismo e as súas diferentes percepcións, das que só recordamos dúas, a cultural e a xenética, para introducirmos máis comodamente na romanización e os seus aspectos. É claro que a romanización é un fenómeno moi complexo, con moitas caras. Podemos pensar na romanización lingüística, que é a introdución, extensión e dominio do latín por encima das linguas pre-romanas, dentro da cal poderíamos falar dunha romanización onomástica, a adopción dos nome persoais latinos tralo abandono dos nomes indíxenas. Hai tamén unha romanización arqueolóxica, que serve de base e método aos frecuentes estudos que se titulan “Romanización do val da Maía” e cousas semellantes. Estes estudos poderían chamarse tamén “Romanización do chan do val ...”, porque adoitan estudar os achados arqueolóxicos, e se hai sorte e aparece algo máis, tamén a epigrafía e a numismática. O que está por encima do chan, como a situación xurídica dos indíxenas conquistados, os cambios na estrutura socio-política, as relacións das elites co poder romano, e un longo etcétera, non aparecen, loxicamente.

E si non aparece nada “arqueolóxico” nun amplo lugar determinado nunha zona de Galicia? Concluiremos que alí non houbo romanización? Isto sería tan absurdo como concluír, da ausencia de todo resto arqueolóxico noutro lugar, que ese lugar non tiña historia. E, con todo, esta redución ao absurdo foi proposta xa entre nós.

Pero, é lícito esquecer que o val da Maía, por seguir co exemplo, pertence ao Conventus Lucensis, e que desde Lucus Augusti contrólase e organízase boa parte da vida dos habitantes dese val? Por outra banda, pouco importa que eses habitantes sigan usando un cacharro de cerámica ou un coitelo “*sen romanizar*”, cando a súa vida cotiá está tan determinada pola conquista romana e a conseguinte re-organización das terras e as xentes, ata o punto de que perderon a propiedade das súas propias terras, que agora serán “ager publicus”, propiedade do pobo romano ou do emperador, ou que uns indíxenas sexan reagrupados con outros dando lugar a novos núcleos de poboación -unha transformación de máxima importancia-, eses grandes castros que foron construídos logo da conquista. Pouco importa que a cerámica ou o coitelo estean sen romanizar, nin tampouco que algúns deses utensilios ou outras prácticas indíxenas se manteñan durante séculos, nalgún caso quizá case ata a actualidade. De novo sería reducir as cousas ao absurdo se pensamos nun coitelo sen romanizar en mans dun indíxena que xa ten un nome parcialmente latino mentres conserva outro elemento onomástico indíxena, recibe unha inscrición funeraria ao morrer -escrita en latín-, utiliza moeda romana etc, etc. O absurdo mostraríase si fixésemos unha valoración pautada da romanización dese indíxena (fágaseme graza de inexactitude, en beneficio da claridade):

- romanización na cultura material (cerámica etc.): nula
- romanización lingüística xeral: alta
- romanización lingüística onomástica: media
- romanización de crenzas funerarias: alta
- romanización monetaria: alta
- romanización arquitectónica: nula ou case nula
- romanización urbanística: nula
- etc.

Para chegar a este absurdo de “romanización con lupa”, que só ve o que está debaixo desta, e valorar adecuadamente o que Callaecia achegou, debemos facer un breve percorrido pola historia do concepto de romanización.

A mediados do século XIX, cando nacen o concepto e a palabra, é xeral a convicción de que a misión de Roma, a propagación da civilización e o progreso, o dereito etc converten a romanización nunha tarefa de alcance universal, que libraría aos homes e as nacións romanizados do seu ancestral atraso, ignorancia, pobreza e incultura. Con todo, podemos tomar a Mommsen como exemplo da complexidade desta gran cuestión histórica, complexidade producida por algo que aletea por baixo: o nacionalismo. Non é un nacionalismo das nacións, senón dos estados europeos modernos. Así, mentres Mommsen non dubida en facer un panexírico da romanización e dos bens que levara aos romanizados, mantén con firmeza e con satisfacción que os xermanos libráronse desa contaminación de elementos estraños, alleos: grazas a iso, a gran nación alemá conservábase pura desde as súas orixes.

Como contrapunto a Mommsen, nas ideas pero non nas intencións, podemos citar ao francés Camille Jullian. A auto-representación máis querida polos franceses non é o dunha nación illada e pura nas súas orixes, senón unha síntese, o galo-romano. O sinxelo esquema dunha potencia dominante que conquista e civiliza a uns pobos pasivos, ou en todo caso impotentes, é substituída por outra: a colaboración dos indíxenas na Romanización, que aceptan gustosos, sabendo que é beneficiosa para eles. Así aparece outro gran tema con moito futuro: a romanización vista como o diálogo entre dúas culturas e a interpenetración dunha na outra.

O concepto de romanización ten sempre esa dobre cara, por unha banda a investigación histórica, e por outra o servizo a intereses alleos á disciplina, como os nacionalismos, ou, no seu caso, a aplicación á investigación de teorías que naceron fóra das ciencias históricas, como o marxismo. Debemos recoñecer, con todo, que isto último é consubstancial a calquera disciplina social, e non debe ser considerado un demérito.

O gran cambio prodúcese logo da II Guerra Mundial. Asistimos agora ao que se chamou a “descolonización da Historia Antiga”, paralela á descolonización que se produce ante todo en África e Asia. A Historia Antiga descolonízase daquelas ideas-forza como “civilización” “cultura dominante”, “progreso”, “superioridade racial” etc, etc. A Historia Antiga aproxímase ás Ciencias Sociais e empeza a ver a Romanización como un proceso de aculturación, e relega ao esquecemento a idea de que hai culturas altas e baixas nunha escala que mediría o progreso nos termos máis xerais. En lugar diso, as culturas históricas non haberían de valorarse segundo a súa proximidade ou afastamento da cultura greco-romana, que deixaba de ser a gran, única referencia.

A influencia do marxismo, sobre todo en Francia e Italia, ou neo-marxismo descolonizado de estalinismo, xunto coa Arqueoloxía, supuxeron un cambio esencial. Ao contrario que noutros tempos, cando a romanización era considerada como unha saba que se estendía uniformemente por amplas rexións, agora estudábase a cidade como elemento estruturador do territorio, da produción agraria, do comercio; estudábanse as relacións sociais, e en particular o escravismo. As “villae” non eran só xa o asento dos portadores da gran cultura clásica, mentres os seus mosaicos deixaban de ser soamente obxecto da Historia da Arte para ser, ademais dunha rama da produción artesanal, un símbolo de status e representación de mentalidades que, máis aló do relixioso ou mítico, falaban de actividades empresariais, de emprendedores axentes económicos. Neste panorama, a organización do territorio e dos núcleos urbanos en Italia e nas provincias, que na xusta expresión francesa eran vistos como unha “mise-en-abyme”, unha miniaturización da propia Roma, eran xustamente considerados como o verda-

deiro elemento romanizador. Pero, na miña opinión, baixo tantas estruturas quedaban ocultos e atrapados os pobos (mellor: comunidades organizadas en tanto que tales) do ancho Imperio Romano.

Non vou deixar espazo á chamada Arqueoloxía Procesual e a New Archaeology, e non o digo en clave retórica, para deixar dito o que digo que non digo, porque esas febres pasan, como toda esta clase de febres, e esta xa pasou en case todas partes. Non tanto en España. Cometera o pecado de reivindicar un obxecto de coñecemento distinto do da Historia Antiga, e facendo falar case soamente ao que afloraba no chan, ou estaba debaixo deste, puxéronlle unha música que eles traían nos seus ordenadores.

Creo non ser inxusto se afirmo que na fase seguinte, que Teodoro Crespo Mas chama o post-procesualismo, atopámonos ante unha tendencia manierista, sobre todo (pero non só) no mundo anglosaxón e norte de Europa, entendida como un buscado xogo de afiadados conceptos, gusto polos paradoxos e figuras retóricas, que ao cabo parecen levarnos a outro mundo sen saír deste. Non é estraño que no moderno debate se propuxo o abandono da palabra “romanización”, e como de momento non hai un substituto de fácil uso, algúns falan agora, na investigación anglosaxoa, de “R-word”, esa palabra que empeza con “r” e que, como ninguén sabe xa que significa nin que ten detrás e arrastra consigo, será mellor esquecer. Propuxéronse outros termos, algún moi oportunista e moi pouco efectivo, como “Globalización da Cultura Romana” (R. Hingley), que ignora a parte do resultado final que se debe ás culturas indíxenas sometidas, e parece ver hai 2000 anos o comezo dese fenómeno que chamamos “globalización”. A este manierismo pertence esa pequena lista de “romanizacións parciais” antes apuntada.

Volvamos á realidade; vexamos a achega de Callaecia. Hai xa moitos anos que propuxemos, á vista do que as fontes literarias, as epigráficas e a arqueoloxía mostraban, que a discusión acerca de se en Callaecia había ou non había romanización era unha cuestión semántica, cuxo resultado dependía do que cada un quixese entender por romanización. Era preferible estudar a fondo os testemuños máis variados e concluír entón o que a conquista romana supuxera. E así, no canto da palabra “romanización” propoñíamos falar de “transformacións producidas pola conquista romana e os seus resultados”. É máis longo e menos cómodo, pero engloba as dúas realidades fundamentais, o transformado (o mundo indíxena e as súas accións) e o transformante (os romanos e as súas accións), de modo que este amplo concepto está aberto a calquera innovación que o investigador queira incluír, debido aos avances no coñecemento, e pode tratar de todos eles en diálogo constante entre si¹.

Esta idea-guía das transformacións levounos a enriquecer moito a capacidade de lectura dos feitos documentais. En primeiro lugar, soubemos valorar que moito antes da conquista, xa a finais do século II a.C., chegara a cerámica campaniense, cando ningún romano pisara Callaecia, separadamente do episodio de Decimus Iunius Brutus Callaicus. A entrada e o uso de materiais romanos acentuábase no século I a.C., antes tamén da conquista, de modo que tivemos que falar dunha “aculturación material previa á conquista”, concepto de enorme potencia, porque non era o principio da romanización, como non o foi noutros lugares, como Rusia ou Suecia, onde tamén se deu esa entrada e uso de materiais romanos, incluída a moeda.

As medidas organizativas tomadas polos conquistadores para organizar o territorio e establecer as comunidades humanas que ían dominar levounos a entender, como

gran transformación, a constitución dunha rexión histórica dentro do Imperio Romano, non provincia pero si con entidade propia para certas cuestións, que empezou a chamarse Callaecia, utilizando para ese nome o daquel pobo vencido por D. Iun. Brutus Callaicus. Pero disto falaremos máis tarde.

As transformacións nos castros, que supoñen a creación dos máis grandes e o abandono doutros, algún tempo logo da conquista. As alteracións e innovacións nos utensilios domésticos, importados ou non; a introdución do hábito epigráfico algúns decenios despois, precedido polas inscricións oficiais que fan os romanos, pero para que as vexan os galaicos; a primeira tímida introdución da onomástica latina, moi pouco logo da conquista... Á vista de tanta transformación, e en ausencia de cidades (excepto as dúas capitais fundadas para controlar e dominar ordenadamente, Lucus Augusti e Bracara Augusta), e de obras públicas dignas de consideración, xurdían por si mesmas preguntas como cales son os elementos estruturantes do territorio?

As inscricións galaico-romanas, relativamente escasas pero riquísimas en contido, respondían por dereito propio a cuestións que tempo atrás ocupaban aos investigadores. A permanencia do culto a divindades indíxenas, o sincretismo patente nas numerosas dedicacións aos Lares Viales, a inmensa maioría das que se conservan en todo o Imperio, non nos falaban de resistencias indíxenas, senón de mestura e síntese, dos galaico-romanos.

En resumo. Callaecia e a súa pertinente investigación faciánnos superar calquera definición formal da romanización, pero tamén calquera ensaio de encerrar ese fenómeno en marcos fixos. Se houberse un concepto unívoco de romanización, as diferenzas entre unhas e outras rexións haberían de ser de grado ou intensidade nunha escala de menor a maior. Nós chegamos a outra cousa: “romanización” é un concepto insuficiente e moi lastrado polo tempo da investigación. Preferimos dicir, no seu lugar, algo así como “as transformacións producidas pola conquista sobre uns pobos e uns territorios que tiñan a súa propia forma de ser, e o resultado de todo iso. Resultado que será sempre distinto, segundo o estadio histórico en que se atopan o conquistador e o conquistado, e segundo a forma de ser deste”. A romanización da Bética e a de Callaecia non se diferenciaban pola súa intensidade. Foron totalmente distintas, e non poden ser denominadas por medio do mesmo nome, a non ser que o substantivo “romanización” signifique algo tan amplo como “historia”, que pode ser xustamente aplicada a unha rexión, a unha lingua ou a unha técnica.

A AMAZONÍA E O PARAÍSO BUDISTA

En distintas ocasións pedín aos meus alumnos a súa opinión sobre o descubrimento ou encontro con pequenos grupos humanos alleos totalmente á civilización, que ás veces ten lugar nas terras da Amazonía. Con toda frecuencia opinaban que ese encontro era unha desgraza para os indíxenas, que a partir dese momento empezaban un camiño cara á súa propia destrución, que perdían aquela sorte de felicidade inxenua, que perdían a súa maravillosa vinculación coa natureza, da que formaban parte orgánica, case como unha árbore ou un animal superior. Non importaba que a súa esperanza de vida fose duns trinta anos, que a mortalidade infantil fose moi elevada, que non coñecesen a escritura, que carecesen de calquera trazo de individualismo e de

normas positivas, que non tivesen un proxecto como tal sociedade, e xa que logo ningunha utopía, ningún concepto de progreso ou mellora das súas condicións de vida, ningunha consciencia de si mesmos. Era mellor para eles seguir así.

Este cambio de mentalidade, entre nós, é de primeirísima magnitude, porque nos afasta das tradicións greco-romana e xudeo-cristiá, que conteñen sempre un proxecto de sociedade, xa sexa unha sociedade sen conflitos internos (Platón), unha civilización perfecta sen posible decadencia (Roma) ou a cristianización do mundo e o progreso material (occidente cristián), ou, aínda máis aló, a consecución dun mundo de igualdade sen explotadores nin explotados (Marx). En lugar de todo iso, vivir día a día sen máis inquietude que manterse en pé, algo máis próximo ao budismo.

Esta opinión de certos estudantes referíase, en realidade, a nosa propia sociedade. Son tantos os males que a nosa sociedade leva consigo, que é preferible que o indíxena amazónico siga vivindo no máis absoluto primitivismo, nese pozo desde o que non pode ver nin imaxinar nin asomarse á Historia. É de supoñer que se estes estudantes cresen que o contacto dos indíxenas coa sociedade occidental-capitalista habería de ser beneficioso para eles, opinarían doutro xeito. Pero, ademais, as cousas non son tan sinxelas. Porque o contacto podería ser beneficioso para as persoas indíxenas, pero levar á desaparición da comunidade, ou polo menos alterala ata transformala noutra cousa. E isto, para os nacionalistas apóstolos da identidade dos pobos, sería aínda moito máis grave. E así volvemos ao complicado nó gordiano da cuestión.

Comprenderase pois, facilmente, que no debate actual as cousas cambien case radicalmente, recoñecendo nas sociedades indíxenas pre-romanas un mundo valioso e digno de atención, tanto máis si un é francés (é dicir, galo, supoñamos) e cre que Asterix e a súa xente son moito máis intelixentes, democráticos, libres e simpáticos que Xulio César. Galos, celtiberos, celtas, astures, cántabros, lusitanos, iberos ... todos eles poden ser agora o centro dunha nova atención cordialmente interesada, e da correspondente magnífica exposición monográfica que adoita levar por título o nome deses mesmos pobos, e con frecuencia son financiadas por potentes compañías capitalistas privadas -este detalle non é baladí-. A súa resistencia á romanización, cando a houbo, será agora entrevista con compracida complicidade. En coherencia, suscitábanse outras cuestións. Se a romanización fora soamente superestrutural, sen chegar ao fondo do ser dos pobos indíxenas; se se trataba dunha ruptura co anterior ou pola contra había unha continuidade máis ou menos visible ... Aproximadamente o mesmo que no XIX, pero ao revés. Se no XIX o ben pensante historiador europeo non dubidaba da bondade da romanización, porque estaba convencido de que a cultura europea era superior, máis xusta, máis efectiva e preñada do xerme do progreso -a diferenza doutros pobos e culturas- agora, nestes últimos decenios, sobre todo dende o post-modernismo, instálase en Occidente entre os máis críticos o nihilismo, o desprezo por unha cultura occidental que é morte, destrución, explotación, deshumanización etc. E este sentimento de oposición á cultura occidental, herdeira directa de Roma, transfírese á conquista romana, á romanización.

A nova mirada á Romanización contén un elemento de máxima importancia: Roma e o seu Imperio xa non son agora os áulicos heroes do gran drama histórico, senón, para algúns, os viláns comerciantes do mercado. Dicía Vicente Risco, no século XIX, que os grandes inimigos dos celtas galaicos eran a razón, o “logos” grego, e o Dereito Romano, e isto pode ser lido e oído aínda hoxe, curiosamente, aínda que non

entre os historiadores. Permítanme este comentario xocoso: iso dino, sen máis consecuencias que o seu descrédito intelectual, porque grazas á razón e ao dereito gozamos de liberdade de expresión.

Vimos antes que no concepto de romanización, xa no mesmo Mommsen, o devir histórico dos Estados modernos xogara un papel fundamental. A aparición dos pobos para ocupar o primeiro lugar da escena transcorre paralelamente á reivindicación e revalorización das culturas populares, desde a música á artesanía e a lenda, e do ancestral-histórico, e á procura das identidades dos pobos na súa propia historia, canto máis antiga mellor, que ten lugar nos últimos decenios. É un fenómeno paralelo á internacionalización do capital que serviu de antesala e promotora da globalización. Seguramente como resposta a esa globalización uniformizadora de hábitos e estilos de vida, florecen as identidades, é dicir, a súa procura, coma se aquilo fose o de verdade, o lexitimado pola Historia. Exemplo diso son as actuais fusións na música e outras manifestacións artísticas, fusións que se fan sempre desde aquilo que “ten raíces”, como adoita dicirse, o autóctono, o auténtico. Non importa, claro, que as raíces sexan ás veces netamente romanas, sobre todo se non o sabemos.

Esta entrada dos pobos pre-romanos no moderno debate ten, ao meu modo de ver, outra raíz, que está na propia investigación, nos seus progresos e nos seus métodos cada vez máis refinados. Na segunda metade do século XX, en efecto, asistimos a un esplendoroso desenvolvemento da Historia Antiga e das súas irmás a Arqueoloxía, a Lingüística, a Epigrafía, a Numismática, tamén a Xeografía Histórica e a Antropoloxía. A colaboración de todas elas levounos a ler as fontes escritas con novos ollos e con novas preguntas na cabeza. Un exemplo: nas traducións de autores clásicos na coñecida colección inglesa Loeb, atopamos a palabra latina *gens* traducida como “tribo” ou “clan”. Seguramente aos tradutores non lles interesaba moito facer distincións para eles irrelevantes, e bastáballes con referirse á comunidade indíxena -co seu toque de salvaxismo, excepto no mundo helénico-. Nós soubemos que *gens* significaba “comunidade de base étnico-histórica”, allea en principio a calquera fundamento político, pero que podía non excluílo; que podía estar urbanizada ou non, que podía ter unha ou outra forma de goberno etc. E así chegamos a entender certas aparentes contradicións dos autores clásicos, que unha vez chaman á mesma comunidade “gens”, outras veces “respublica”, outras veces “civitas”, e aínda doutros xeitos.

Permítanme unha anécdota persoal. En 1980 traballaba eu nun estudo sobre os “castella” de Callaecia, esa forma particular de organización das súas comunidades. Non era a primeira vez que o facía. Ata entón, aqueles traballos titulábanse algo así como “A organización das comunidades do Noroeste da P. Ibérica”. De feito, o traballo do ano 80 presentábase a unhas “II Xornadas de Arqueoloxía do Noroeste Peninsular”. Pois ben, de súpeto fíxose evidente que si sobre un mapa cartografaba a cultura arqueolóxica que chamamos castrexa, e sobre ela os achados epigráficos cos seus contidos e o seu morfoloxía, por encima os restos lingüísticos pre-romanos (aquí a cousa non era tan manifestamente clara), e de acordo con todo iso volvía ler as fontes clásicas, non tiña sentido aquela determinación xeográfica tan imprecisa que era “Noroeste”, porque aquela rexión histórica non era outra que Callaecia. A partir de aí, esquecémonos do Noroeste.

Seguindo o mesmo camiño, vimos que había uns pobos pre-romanos chamados Bibali, Limici, etc. que tamén poderían ser investigados. Desgraciadamente, que eu

saiba, non se chegou a completar a investigación sobre ningún destes pobos, nin sequera sobre os seus contornos, os seus límites exteriores. Pero non cabe dúbida de que sería ben interesante poder cartografar a eses pobos, e poñelos de base sobre un mapa no que servisen de asentamento a calquera fenómeno cartografable, xa fose lingüístico antigo ou moderno, arqueolóxico, urbanístico etc., medieval ou moderno.

E así, o perfeccionamento da investigación levounos a coñecer moito mellor aos pobos pre-romanos, e, do mesmo xeito, a entender mellor que fixeran os conquistadores romanos cando estableceron as unidades étnico-administrativas do seu Imperio. Comprendemos que a *Asturia Transmontana*, ao Norte da cordilleira, tiña tres partes distintas: unha vinculada a Callaecia, que segundo os prehistoriadores chegaba ata a cunca de Grado (non tanto para a época antiga), outra central propiamente astur, e outra, ao leste do Sela, vinculada a Cantabria. A romanización viña ser, así, o principio da Historia das grandes entidades ou rexións históricas do Norte da Península, unha Historia que se mantén viva ata o presente.

Estabamos moi lonxe doutras formulacións. Sen esquecer que a Declaración Universal dos Dereitos do Home non fora feita, precisamente, na Amazonía, e sen dubidar de que era algo moi positivo. Aínda que a Historia, como dicía Marx e nós sufrimos día a día, avance con dores de parto. Que isto é unha visión occidentalista da Historia? Ben, nós somos occidentais. E como dicía hai pouco un profesor alemán, ou Europa mantén os seus valores ou, deica pouco, *Okzident* parecerá só o nome dun dentífrico.

IRLANDA E NINGUÉN MÁIS

Hai algúns anos, nun encontro informal con colegas irlandeses, tiveron coñecemento de que se descubriu na illa un gran xacemento romano. Tamén, e isto é agora o interesante, que se intentou ocultar o descubrimento, que para moitos irlandeses viña ser un pesadelo, unha amarga broma da Historia. Pois, eles, os irlandeses, teñen a gala o de non seren invadidos polos Romanos, e esa “pureza histórica” é unha das fundamentais claves da súa identidade nacional.

Invito ao lector interesado a que busque en Google “Romans in Ireland”. Hai aproximadamente 3.390.000 entradas. Nas primeiras da primeira páxina atópase xa o núcleo duro da discusión. Mentres un arqueólogo do Ulster Museum (Irlanda do Norte, non esquezamos) afirma taxativamente que os romanos invadiron Irlanda, outros investigadores descartaron tal invasión tachándoa de parva e ruda especulación (nonsense and wild speculation). Un conciliador investigador da Universidade de Dublín cre que o asentamento sería só un lugar de intercambio comercial, cunha poboación de irlandeses, romano-britanos, galo-romanos e outros, “sen dúbida incluíndo uns poucos auténticos romanos” (doubtless including a few genuine Romans as well). Obsérvese: uns poucos romanos, e como unha andoriña non fai verán, tampouco hai invasión. (Por certo, como podería saber que esa era a composición da poboación?). Ben, está claro. Os irlandeses non queren ser tocados polo Imperio Romano. Pero os seus veciños ingleses tampouco poden tirar a primeira pedra. Un investigador da Universidade de Bradford, que coñece moi ben a presenza romana en Britania, varre tamén para casa na mesma dirección e supón que os britanos romanizados de Newstead e de York (¡) levaban unha vida paralela á dos indíxenas desas zonas, á marxe

uns doutros (“virtually indifferent to the presence of the others”). Así salva tamén un pouco o orgullo nacional.

Que ten de malo ser romanizado, por certo? A resposta máis seria ao colega británico é que, efectivamente, os britanos están pouco ou nada romanizados, como todo o mundo comproba cando os ve en manada cuasi-animal ao redor dun estadio de fútbol. “Homo sapiens sapiens” son palabras latinas, desde logo. Bromas separadamente, debemos preguntarnos que é o que está debaixo desas actitudes anti-romanas no século XXI. A resposta é sinxela: un anhelos de identidade como pobo.

Esa idea de que a identidade é maior cando se viviu en illamento pode ser comprensible, porque estes sentimentos de identidade e pertenza escápanse á razón, teñen outra natureza, a dos sentimentos (recomendo os meus traballos citados en nota 17). Pero que sexan comprensibles non quere dicir que teñan verdadeiro fundamento. Na miña opinión, este anhelos de identidade baséase nun enorme erro e un descoñecemento da Historia, polo cal, dito sexa de paso, tampouco podemos explicarnos que os ingleses poidan non querer ser romanizados, pero acepten as invasións de normandos e saxóns como parte constitutiva da súa Historia.

O gran erro procede dunha “teoría” (en realidade non merece tal nome) segundo a cal na orixe dos pobos actuais hai un grupo humano igual a si mesmo e diferente a todos os demais, que contén un xermolo que, ao longo do tempo, frutifica e dá lugar ao que agora existe. En realidade habería que dicir que isto é verdade, pero doutro xeito: a moderna Ciencia Xenética, cos seus sofisticados métodos e a súa certa análise sabe que todos os habitantes do Planeta Terra procedemos dunha muller que viviu nas terras de Kenya hai 120.000 anos. Era negra. Chamámola “a Eva Mitocondrial”. Eva, por ser a primeira muller dos homínidos, mentres o apelido débese a ser identificada mediante o ADN das mitocondrias. Pero isto, que é un feito obxectivo, máis ben molestaría a quen hoxe proclaman exclusividade para o seu pobo en tanto pobo.

Esa “teoría” considera que unha orixe remota, case un embrión, vaise abrindo como un feixe de luz, que se agranda, sen perder nada do que era e sen contaminarse. A verdade, con todo, é a contraria: dunha realidade plural pouco concentrada vaise concretando, ao longo da Historia, ese feixe de luz, que vai absorbendo elementos alleos, para dar lugar a unha realidade máis pequena, distinta a outras, pero compartindo numerosos elementos con elas. É dicir: os pobos fórmanse ao longo da Historia, e non mediante o desenvolvemento dunha semente orixinal, senón mediante a síntese de elementos propios e alleos, nun diálogo entre eles que os vai alterando, transmutando, para dar lugar a algo novo. Un exemplo ben sinxelo: a nosa lingua galega é un elemento básico da nosa identidade galega, pero é latín traído polos conquistadores romanos, e transformado ao noso estilo, estilo que é fillo da forma de ser dos galaicos pre-romanos, distinto ao estilo dos astures, dos celtiberos etc. É dicir: a síntese de algo propio e algo engadido dá lugar a outra cousa que tamén se fai propia.

Este proceso de formación dos pobos ao longo da Historia é o que chamamos Etnoxénese, e aquí, de novo, atopamos outra gran achega de Callaecia ao debate actual. Callaecia ensínanos que a conquista romana e os seus efectos, lonxe de destruír aquilo que aquí había, transformárono para darlle novas formas e novos contidos propios, catapultándoo a un nivel histórico de moita maior potencialidade. Unha vez máis, Callaecia serviu de referente para outras rexións históricas, e a súa investigación

foi presentada entre os relatorios introdutorios no congreso sobre Paleoetnoloxía da Península Ibérica que se celebrou en Madrid en 1989.

Chamamos Etnoxénese ao proceso de formación dos pobos. Con outras palabras, e no caso que nos ocupa, a ese proceso que nos leva desde a Idade do Bronce, cando non existen galaicos nin celtiberos nin carpetanos nin cántabros etc. ata ese momento anterior á conquista romana, cando a Península aparece xa composta por entidades arqueolóxicas e lingüísticas diferenciadas, algunhas con nome propio e organizadas como comunidades diferenciadas, como os de Numancia, que teñen a súa propia política fronte ao invasor romano, do mesmo xeito que agora sabemos que sucedía en algures de Callaecia. Mellor dito, da futura Callaecia.

Non existen complexos arqueolóxico-lingüísticos que nos leven aos pobos históricos, porque son máis amplos que estes, e ao mesmo tempo, a medida que segue o proceso, teñen cada vez maior personalidade á vez que comparten máis e máis trazos definitorios con outros complexos. O territorio arqueolóxico do Noroeste é primeiro moito máis amplo que Callaecia; co tempo irase definindo mellor no arqueolóxico, e reducindo o seu tamaño. Pensemos no mapa da cultura dolménica, que desde o centro de Portugal percorre toda a costa atlántica, cantábrica e da futura Gallia. Toda esa rexión arqueolóxica perderá a súa uniformidade no proceso, mentres que as áreas arqueolóxico-lingüísticas que estarán despois ocupadas polos pobos históricos, irán reafirmando a súa personalidade propia.

Vexamos, brevemente, o proceso, no caso de Callaecia.

1. Antes da conquista, a xa mencionada aculturación material romana.
2. Prodúcese a conquista cara a finais do século I a.C. As chamadas reformas de Augusto supoñen a identificación da rexión histórica suficientemente diferenciada na súa cultura material, na organización socio-política das comunidades humanas, e nalgúns dos poucos trazos lingüísticos observables. Recibe o nome de Callaecia, coas súas correspondentes fronteiras que transmiten os autores clásicos. A súa particular organización socio-política é confirmada (os castella, que se manteñen durante todo o século I d.C.)
3. Os novos galaicos deixan de “comerse aos mortos”, posto que ata agora non hai rastros de ningún enterramento, e empezan a enterralos.
4. Os novos galaicos empezan aos poucos a facer inscricións en latín. Antes diso, non facían inscricións. Trátase, pois, dunha práctica importada, do mesmo xeito que os usos funerarios aos que adoitan acompañar. Pero, e este é o mellor exemplo do que estamos tratando, as inscricións galaico-romanas son distintas a todas, como pode ver quen visite os museos arqueolóxicos de Galicia e a continuación visite o de Bragança, os de Astorga e León e o de Oviedo. É dicir, a praxe epigráfica é traída polo invasor, pero crea un trazo identitario que antes non había; é dicir, reforza a identidade de Callaecia.
5. Os galaicos escriben latín. Recibiron unha lingua nova unitaria, e aí empeza a viaxe cara ao galego actual, sempre, está claro, en proceso de Etnoxénese, é dicir, sen deter nunca iso que adoitamos chamar “evolución”.
6. Abandónanse os castros xeralmente, sobre todo desde o final do século I d.C. No seu lugar, e salvando as dúas capitais conventuais e pouco máis, achegámonos ao modelo de poboamento aínda tan presente: aldeas e lugares diseminados polo territorio. A forma de organización socio-política propia de Callaecia desaparece.

7. Para terminar: aparece a consciencia de ser galego. No século II d.C. hai un Quintus Voconius Rufinus que se enterra en Tarragona e engade a súa orixe, Callaecus. É o primeiro galego documentado como tal na Historia.

Este proceso de Etnoxénese non se detivo nunca. E segue vixente na actualidade. Como antes dicíamos, unha realidade difusa primitiva hase ir concentrando ata dar lugar a formas definidas, moito máis sólidas. Da Idade do Bronce, á Historia. E isto é así, coa excepción desas pequenas comunidades amazónicas ou calquera outras semellantes, en calquera remoto lugar. Tamén en Irlanda, ou non perderon xa practicamente de todo a súa lingua gaélica, malia os esforzos oficiais nas últimas décadas?

Por esta razón, as alusións ao pasado remoto como orixe dos pobos actuais baséase soamente nun erro. Pero isto non é unha descualificación para ninguén nin nada. Ao contrario, a visión etno-xenética, histórica, dunha Historia en constante movemento, debería reforzar en moito o compromiso político que erroneamente alguén poida querer fundamentar no pasado remoto. O pasado quedou moi atrás. O hoxe dun pobo é cousa nosa, está nas nosas mans; é a nosa responsabilidade. Sempre pensei que a Historia é moito máis progresista que a Antropoloxía.

EPÍLOGO: OBAMA O ROMANIZADO

Hoxe, 19 de Xaneiro de 2009, Barack Obama tomou posesión como Presidente dos Estados Unidos de América. Un negro-café-con-leite no país dos W(hite) A(nglo) S(axon) P(rotestant), os WASP, como se chaman a si mesmos os da poderosa elite dese enorme país norteamericano. O máis estupefaciente (que te deixa estupefacto) das imaxes da televisión era, na miña opinión, a super-festiva alegría duns negros-betume-de-Xudea que o celebraban nunha aldea de Kenya, de onde procede o pai de Obama. Sen dúbida, isto era para eles un enorme triunfo. Un dos seus, aínda que algo mesturado de branco, dominaba o mundo. Non vencidos, pois, senón vencedores.

O caso de Obama parece unha representación actualizada do proceso que chamamos “romanización”. Recorda en particular a outro africano, númida por máis datos, que co nome de Lucius Septimius Severus chegou a ser emperador de Roma a finais do século segundo d.C. Septimio Severo falaba latín con tan marcado acento neo-púnico e con tantas irregularidades ou inexactitudes que cada vez que falaba en público mostraba a súa procedencia africana; el tamén era un “kenyano”. As damas da alta sociedade de “Leptis Magna”, patria de Septimio Severo, ignoraban case de todo o latín e o grego, e por iso non podían formar parte da alta sociedade imperial.

Obama dixo no seu discurso de toma de posesión que o seu país norteamericano está composto por cristiáns, musulmáns, hindús e non-crentes. Esquecéronselle algúns outros, pero iso non importa agora. Dirían o mesmo, no mesmo ton positivo, os seus avós ou bisavós da aldea de Kenya, da pluralidade relixiosa? E que dirían os kenianos da aldea se lles dixesen que a ablación do clítoris ás nenas está castigada co cárcere (no caso de que a practiquen)?

É que Obama está moi romanizado. Admite todas as relixións, mentres non atenten contra a Constitución, non acepta a ablación do clítoris nas nenas, e deixou atrás todas as prácticas tribais imaxinables que hoxe, nós, consideraríamos ilícitas, anticuadas ou inadecuadas.

POSTSCRIPTUM

Este texto é o dunha conferencia pronunciada en Lugo en 2008 no curso “Do castro á cidade”. A romanización da Callaecia dentro da Hispania Indoeuropea. Naquel momento, seguindo o ronsel da tese doutoral de T. Crespo Mas alí mencionada, eu estaba sinceramente convencido de que a vella cuestión sobre a natureza da romanización revivía baixo formas e estímulos novos, revivals ben coñecidos na investigación. Pero non era así. Algo despois tiven ocasión de ler *The Fall of Rome and the End of Civilization* de Bryan Ward-Perkins, e alí aprendín que a miña convicción non era soamente sincera, senón tamén inxenua, e que esta inxenuidade era extensible a moitos colegas que, xunto comigo, traballaran durante moito tempo sobre a romanización. Penso, ante todo, no meu colega J. Santos Yanguas e en todos os colaboradores que, xuntos, formabamos o que algunha vez foi chamado “o eixe Santiago-Vitoria”.

A inxenuidade era dobre. En primeiro lugar, porque criamos que o debate nutríase soamente de feitos históricos, por moito que os escasos ou incompletos documentos necesitasen de coidada elaboración, e por moito que, ao cabo, estivesen sometidos a unha valoración que o historiador ten que facer, queira ou non, tarde ou cedo. E é ben certo, por outra banda, que sempre pretendemos que esa valoración, a achega do historiador aos feitos documentados, fose o máis exigua posible.

En segundo lugar, inxenuamente criamos que o debate sobre a romanización pertencía por completo á disciplina histórica, libre doutras inxerencias ou intereses. Sabiamos que a romanización de Hispania xogara un papel importante no debate entre Américo Castro e Sánchez Albornoz, por citar só un ben coñecido exemplo, e que entre os pretendidos “descendentes” dalgúns pobos pre-romanos (coincidan ou non coas actuais comunidades históricas), había un rescaldo épico-lendario daquelas pretendidas esencia primixenias. Pero todo era de pouca sonada, e en nada semellante ao que imos ver.

Di Ward-Perkins:

A Unión Europea necesita forxar un espírito de cooperación entre os países do continente que noutro tempo guerreaban entre si, e non é unha coincidencia que o proxecto de investigación da European Science Foundation neste período tivese por título ‘The Transformation of the Roman World’, que fala xa dunha transición pacífica e sen sobresaltos desde a época romana á ‘Idade Media’ e máis aló. Nesta nova visión do fin do mundo antigo, o Imperio Romano non foi ‘asasinado’ polos invasores xermánicos; máis ben os romanos e os xermanos, xuntos, desenvolveron moitos elementos da romanidade nun novo mundo romano-xermánico. A Europa ‘latina’ e a Europa ‘xermánica’ están en paz.

Pouco antes dixera:

*Non é ningunha sorpresa que a idea de que os invasores (sc. xermánicos) eran uns pacíficos emigrantes teña a súa orixe no Norte de Europa e en Norteamérica. Nos recentes volumes (sc. de *The Transformation ...*) sufragados pola European Science Foundation, dominan os investigadores de Austria e*

de Alemaña, de Inglaterra e de Escandinavia, que estudan os asentamentos do século V e descubren que son, esencialmente, continuidade do anterior, sen rupturas.

Logo de todo, un podería pensar que, malia as evidencias arqueolóxicas (se os textos poden parecer sospeitosos) algúns colegas poden ver as cousas así. Pero entón habería que contraponer os logros da máis moderna investigación, na que calquera visión xeneralista, sen matices nin distincións entre unhas e outras rexións, e sen ter en conta os cambios no tempo, é falsa economía. Imponse a evidencia dunha pluralidade de situacións e de formas de relacionarse entre os xermanos (“bárbaros”, ata agora) e os romanos.

Pero hai moito máis. Non se trata soamente de que no século V se conseguiu a síntese de *Germanentum e Römertum*. Había tamén que acabar coa idea da superioridade da civilización romana sobre a civilización (?) xermana, para que a paz entre a Europa latina e a xermana fose verdadeira paz. E dado que non é posible, serenamente, afirmar que ambas civilizacións achegaron o mesmo á síntese, ou polo menos que achegasen cousas diferentes pero de semellante valor, había que dar un paso máis. Leamos de novo a Ward-Perkins:

De feito, no moderno mundo post-colonial, o mesmo concepto de ‘civilización’, xa sexa antiga ou moderna, resulta incómodo, porque parece degradante para aquelas sociedades que non poden ser consideradas civilizacións. (...) Actualmente, no canto de ‘civilizacións’ utilizamos universalmente o termo neutro ‘culturas’; todas as culturas son iguais, e ningunha cultura é máis igual que outras. (...) No novo mundo post-colonial, as culturas locais son sentidas, de feito, como máis auténticas e orgánicas que o que vén do centro dominante.

Antes de continuar é xusto dicir que B. Ward-Perkins non se adscribe a estas correntes da historiografía británica; se as expón é para mostrar o seu desacordo, por matizado que sexa.

Nun volume titulado *A Romanización en Occidente*, os editores J.Mª Blázquez e J. Alvar encargan a K. Hopkins unha introdución xeral á cuestión da romanización, que leva por título “A Romanización: asimilación, cambio e resistencia”. Nas primeiras páxinas, Hopkins desacredita de forma xenérica os estudos sobre romanización, e aos historiadores que a iso dedican os seus esforzos, porque entre eles:

... aínda predomina a práctica consistente en corroborar as súas opinións a partir das fontes, e as fontes antigas que perduraron ata os nosos días están irremediabilmente nesgadas polas actitudes dos grupos dominantes na sociedade romana.

Ás veces, non hai fontes, e:

Ante a ausencia de fontes literarias, os métodos históricos cambian inevitablemente. Quen se dedican a unha provincia específica vense obrigados con suma frecuencia a basearse en testemuños epigráficos fragmentarios, a miúdo

consistentes en pouco máis que concisas dedicatorias funerarias ou algúns decretos de carácter honorífico, nos que se describe o “cursus honorum” de certos membros da administración. O produto histórico resultante límitase a unha sofisticada enumeración de datos, acompañada dalgúns comentarios eruditos.

En vista de todo iso, Hopkins di:

Considerarei a Romanización como parte integrante dun proceso máis amplo de adaptación recíproca entre conquistadores e conquistados. Propóñome, pois, investigar a lóxica xeral implícita na administración dun vasto imperio preindustrial.

En algo, pois, semellante ao de Ghengis Khan, é de supoñer. Pero a máis preciosa perla desta Teoría Xeral da Romanización é a seguinte:

En suma, son partidario da tese de que o dereito e o sistema administrativo proporcionaron tan só un levisimo verniz de sofisticación á organización dos asuntos gobernamentais. De feito, é preferible considerar o dereito romano como algo afín á teoloxía moral e á ideoloxía, máis que como un conxunto de normas prácticas empregadas pola masa da poboación na resolución dos seus conflitos.

Coñecemos o “dictum” que circula nos círculos académicos europeo-continetais, segundo o cal entre os británicos “peregrina non leguntur”, os escritos dos estranxeiros non se len. Pero non sabemos que entre os británicos, ou polo menos entre algúns, tampouco se len as inscricións, xa sexan pétreas, bronceínas (incluíndo os estatutos municipais!), sobre tégulas ou sobre cristal. E, o que é moito máis grave, tampouco se le o Dixesto. Quizá porque quixesen crer que a “common law”, ao revés que “o ius commune” continental, non debe nada ao dereito Romano, o cal non é certo.

Todo isto pertence aínda ao que poderíamos chamar “o debate académico”, malia que renxe nos nosos (xa non tan inxenuos) oídos; malia que moitos de nós, eu polo menos, sintome en condicións de rexeitar, absoluta e formalmente, a equiparación entre os logros históricos da civilización romana e os dos pobres habitantes dos castros galaicos, por non falar de moitos outros pobos que formaron parte do Imperio Romano. Pero hai outro debate (?), menos serio pero de moito maior alcance socio-pedagóxico.

F.J. Guzmán Armario escribe un estimulante artigo que, por momentos, e para poñerse a ton co obxecto da súa crítica, discorre con ameno desenfado. Tras lamentar a entrada de afeccionados no debate científico sobre a romanización, di

... a nómina de ‘intrusos’ incrementase agora coa chegada de personaxes da farándula e produtores de radio e televisión: non en balde, o recente libro de Terry Jones, Alan Ereira, Roma e os bárbaros. Unha historia alternativa, Crítica, Barcelona 2008, foi escrito polo alma mater do grupo cómico británico Monty Python e por un produtor de documentais e programas de radio respectivamente.

O autor confesa que, só logo de saber que o libro estaba avalado por investigadores serios tan coñecidos como B. Cunliffe, P. Heather e W. Pohl, decidiuse a lelo. De alí cita:

Roma non é a gloriosa civilización que admiraron os historiadores: no seu desenvolvemento como Imperio limitouse a destruír e engulir a outras civilizacións, algunhas das cales apuntaban xeitos de chegar a ser realmente gloriosas.

Apoiándose noutras obras do mesmo teor, como a de Ph. Matyszak, do que cita “Roma foi a única civilización mediterránea que destruíu media ducia de civilizacións. Algunhas delas eran tan avanzadas como a romana, e ata máis”, Guzmán Armario pregúntase se esta produción pseudo-científica británica non debe ser ela mesma, e os seus autores, obxecto dunha análise sociolóxica. Á vista do que expuxen en páxinas anteriores diríase que non se trata simplemente dunha moda ou de oportunismo comercial. Hai algo máis, que Ward-Perkins quixo denunciar.

Cabe preguntarse se ese “algo máis” explica cambios de actitude (sigo de novo a Guzmán Armario) como o de Terry Jones, quen na coñecida *Vida de Bryan* (1979) se mofaba dunha Fronte Popular de Xudea, que en boca dun dos seus membros descualificaba a acción civilizatoria romana, descualificándose así a si mesmo, cando dicía:

Separadamente dos sumidoiros, a medicina, a educación, o viño, a orde pública, o regadío, as estradas, a auga corrente e a saúde pública, que fixeron por nós os romanos?.

Con todo, malia a contundencia da serie (falta, curiosamente, o Dereito), Terry Jones cambiou de opinión. Agora, os bos son os malos, e os malos son os bos.

En conclusión. Esta tendencia historiográfica, especie de campaña anti-Roma-Antiga, ou anti-civilización-romana é malintencionada. Porque toda pretendida investigación histórica, que máis aló da súa lóxica pertenza aos aires intelectuais ou científicos da súa época, persegue “ab initio” e contra todo método discursivo e toda evidencia documental, expoñer como resultado o que previamente se decidiu, é malintencionada. Que as malas intencións sexan aínda maiores, dentro de certa loita pola preponderancia político-cultural na actual Europa, parece desprenderse do libro de Ward-Perkins. Quizá esteamos ante raíces aínda máis profundas.

En síntese. Separadamente de sumidoiros, urbanización e outras cousas semellantes, a antiga Roma deu á Historia Universal, vista desde o noso presente, algo moito máis importante: un concepto de cidadanía romana totalmente apartada das orixes etno-históricas dos individuos. Se no século II d.C. hai emperadores que non son romanos, non se debe á interpenetración doutras culturas, senón a que tamén os estraños de orixe foránea podían ser cidadáns romanos, e polo tanto emperadores. A gran lección que nos dá a antiga Roma resúmese no discurso do emperador Claudio no Senado, o ano 48 dC:

o que hoxe é o meu inimigo no campo de batalla, mañá pode ser o meu concidádán e participar dun mesmo proxecto histórico. E tamén: o mundo cambia, e o que hoxe parece unha innovación necesitada de precedentes, mañá será un

precedente para outros cambios. Os cambios son inherentes á Historia. Nada está determinado: podemos vivir a Utopía.

NOTAS

- 1 G. Pereira-Menaut, “Cambios estructurales versus romanización convencional. A transformación da paisaxe política no Norte de Hispania”, en: *Estudios sobre a Tabula Siarensis* (Anejos de AEAQ IX, Madrid 1988) 245 ss. O título do artigo sintetiza cabalmente o seu contido, e mostra a viveza do debate.